

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید مدنی آذربایجان
دانشکده‌ی الهیات
گروه ادیان و عرفان

پایان نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد
رشته‌ی ادیان و عرفان

بررسی مقایسه‌ای افکار اشعیای اول، دوم و سوم در کتاب اشعیای نبی

استاد راهنما:

دکتر مظاهر احمدتوبی

استاد مشاور:

دکتر محمد مشهدی نوش‌آبادی

پژوهشگر:

ملیحه شریفی

اسفند/۱۳۹۳

تبریز/ایران

تقدیم بہ:

وجود مقدس پدرم

روح مادر عزیزم

و خواہران فداکارم

تقدیر و شکر:

پاس و ستایش مرخداى راجل و جلاله که آثار قدرت او بر چهره‌ی روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل شب تار درخشان.
آفریدگاری که خویش را به ما شناساند و درهای علم را بر ما گشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده‌ی ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت

بیانید.

بر خود لازم می‌دانم از راهبانی‌های صبورانه و دلسوزانه‌ی جناب آقای دکتر مطهر احمد توبی به عنوان استاد راهبها و از جناب آقای دکتر محمد مهدی
نوش آبادی به عنوان استاد مشاور تقدیر و شکر کنم. همچنین از زحمات خانواده‌ی کرانه‌دارم و از دوستان عزیزم که در این پژوهش یاری ام کرده‌اند

قدر دانی می‌کنم.

علیه شریفی

اسفند هزار و سیصد و نود و سه

تبریز، ایران

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
یک	چکیده
۱	مقدمه
۲-۴	تعریف و بیان مسأله
۴	اهمیت و ضرورت تحقیق
۴	اهداف پژوهش
۴-۵	سؤال‌ها و فرضیه‌ها
۵	پیشینه‌ی نظری و تجربی

کلیات بحث

۷-۸	الف- معرفی کتاب اشعیا
۸-۱۴	ب- دیدگاه محققان در مورد کتاب اشعیا
۱۵-۱۶	پی‌نوشت‌ها

بخش اول: اشعیای اول

فصل اول: زندگی‌نامه، ترکیب‌بندی، سبک و شرایط دینی، اجتماعی و تاریخی اشعیای اول

۱۹-۲۱	۱-۱-۱: زندگی‌نامه
۲۱-۳۴	۲-۱-۱: ترکیب‌بندی
۲۱-۳۰	۱-۲-۱-۱: ترکیب‌بندی براساس شیوه‌ی غالب محققان
۲۲-۲۴	۱-۱-۲-۱-۱: باب‌های ۱-۱۲
۲۴-۲۷	۱-۲-۲-۱-۱: باب‌های ۱۳-۲۳
۲۷-۲۸	۱-۲-۳-۱-۱: باب‌های ۲۴-۲۷
۲۸-۲۹	۱-۲-۴-۱-۱: باب‌های ۲۸-۳۵
۲۹-۳۰	۱-۲-۵-۱-۱: باب‌های ۳۶-۳۹
۳۰-۳۴	۱-۲-۶-۱-۱: ترکیب‌بندی براساس شیوه‌ی «مکفدین»
۳۰-۳۱	۱-۲-۲-۱-۱: باب‌های ۱-۱۲: پیشگویی‌های مربوط به یهودیه و اسرائیل
۳۱-۳۲	۱-۲-۲-۱-۱: باب‌های ۱۳-۲۳: پیشگویی‌های مربوط به اقوام بیگانه
۳۲-۳۳	۱-۲-۳-۱-۱: باب‌های ۲۴-۲۷: مجازات بزرگ جهانی

۳۳	..... باب‌های ۲۸-۳۳: وعده و وعید به اورشلیم
۳۴	..... باب‌های ۳۴-۳۵: عصرزین
۳۴	..... باب‌های ۳۶-۳۹: ضمیمه‌ی تاریخی
۳۴-۳۵	..... سبک
۳۵-۴۱	..... شرایط اجتماعی، دینی و تاریخی
۳۵-۳۶	..... شرایط اجتماعی و دینی
۳۷-۴۱	..... شرایط تاریخی
۳۸-۴۰	..... اتحاد سوری-افرایمی
۴۰	..... فریب حزقیای برای متحد شدن یهودیه با مصر در شورشی ضد آشوری
۴۰-۴۱	..... حمله‌ی آشور به یهودیه

فصل دوم: تعالیم اشعیای اول

۴۴	..... مقدمه
۴۴-۴۸	..... خداشناسی
۴۴	..... مقدمه
۴۵-۴۷	..... شکوه و جلال
۴۷-۴۸	..... تقدس بیهوه
۴۸-۵۶	..... فرجام‌شناسی
۴۸-۴۹	..... مقدمه
۴۹-۵۱	..... بازماندگان اسرائیل
۵۱-۵۶	..... مسیح‌شناسی
۵۷-۵۹	..... پی‌نوشت‌ها

بخش دوم: اشعیای دوم

فصل اول: زندگی‌نامه، ترکیب‌بندی، سبک و شرایط تاریخی، دینی و اجتماعی اشعیای دوم

۶۲-۶۳	..... زندگی‌نامه
۶۳-۶۵	..... ترکیب‌بندی
۶۶-۶۷	..... سبک
۶۷-۷۵	..... شرایط تاریخی، اجتماعی و دینی
۶۷-۷۰	..... شرایط تاریخی
۷۱-۷۵	..... شرایط دینی و اجتماعی

فصل دوم: تعالیم اشعیای دوم

۷۶-۷۷.....	مقدمه
۷۷-۸۹.....	۱-۲-۲: خداشناسی
۷۷-۸۰.....	مقدمه
۸۰-۸۶.....	۱-۱-۲-۲: عدالت
۸۰-۸۴.....	۱-۱-۱-۲-۲: خلقت
۴۸-۸۶.....	۲-۱-۱-۲-۲: نجات بخشی
۸۶-۸۹.....	۲-۱-۲-۲: تقدس
۸۹-۹۰.....	۲-۲-۲: بندهی خداوند
۹۰.....	۱-۲-۲-۲: منشاء آموزه‌ی بنده
۹۱-۹۵.....	۲-۲-۲-۲: هویت و مصداق بیرونی بنده
۹۵-۱۰۰.....	۳-۲-۲-۲: سرودهای بنده
۹۵.....	۱-۳-۲-۲: سرود اول
۹۶.....	۲-۳-۲-۲: سرود دوم
۶۹-۹۷.....	۳-۳-۲-۲: سرود سوم
۹۷-۱۰۰.....	۴-۳-۲-۲: سرود چهارم
۱۰۱-۱۰۳.....	پی‌نوشت‌ها

بخش سوم: اشعیای سوم

فصل اول: زندگی‌نامه، ترکیب‌بندی، سبک و شرایط تاریخی، دینی و اجتماعی اشعیای سوم

۱۰۶-۱۰۷.....	۱-۱-۳: زندگی‌نامه
۱۰۸-۱۱۰.....	۲-۱-۳: ترکیب‌بندی
۱۱۰-۱۱۱.....	۳-۱-۳: سبک
۱۱۱-۱۱۸.....	۴-۱-۳: شرایط اجتماعی، دینی و تاریخی
۱۱۱-۱۱۶.....	۱-۴-۱-۳: شرایط تاریخی
۱۱۶-۱۱۸.....	۲-۴-۱-۳: شرایط دینی و اجتماعی

فصل دوم: تعالیم اشعیای سوم

۱۲۰.....	مقدمه
۱۲۰-۱۲۵.....	۱-۲-۳: خداشناسی

۱۲۵-۱۳۱.....	فرجام‌شناسی ۲-۲-۳
۱۲۶-۱۲۷.....	ماشیح ۱-۲-۳
۱۲۸-۱۳۱.....	خلق جدید ۲-۲-۳
۱۳۲.....	پی‌نوشت‌ها

وجوه اشتراک و افتراق تعالیم اشعیای اول، دوم و سوم

۱۳۴-۱۳۵.....	الف- وجوه اشتراک
۱۳۶-۱۴۰.....	ب- وجوه افتراق

فهرست منابع

۱۴۲.....	منابع فارسی
۱۴۳-۱۴۵.....	منابع انگلیسی و اینترنتی

Abstract

چکیده

کتاب اشعیای نبی جزء بخش نوییم از سه بخش کتاب مقدس عبری است که از ۶۶ باب تشکیل شده است. محققان با استناد به دلایلی از قبیل سبک، شرایط تاریخی و تعالیم متفاوت، این کتاب را به سه قسمت اشعیای اول یا اورشلیمی (باب‌های ۱-۳۹)، اشعیای دوم یا تبعیدی (باب‌های ۴۰-۵۵) و اشعیای سوم (باب‌های ۶۶-۵۶) تقسیم کرده‌اند. البته محققان برخی از قسمت‌های اشعیای اول را به افراد دیگری و باب‌های ۲۷-۲۴ را به پیامبری موسوم به اشعیای چهارم نسبت داده‌اند. پژوهش حاضر به روش توصیفی-مقایسه‌ای و با استناد به منابع کتابخانه‌ای به بررسی سه بخش مذکور پرداخته است.

اشعیای اول در قرن هشتم پیش از عصر متداول در اورشلیم و در زمان آشوریان، اشعیای دوم در قرن ششم پیش از عصر متداول در بابل و اشعیای سوم در قرن پنجم پیش از عصر متداول و در اورشلیم زندگی می‌کرده‌اند. این سه پیامبر در مواردی مثل خداشناسی، ماشیح، تقدس شهر اورشلیم و نجات نهایی قوم اسرائیل دیدگاه‌های مشترکی داشتند.

اشعیای اول و سوم بر این باور بودند که خداوند یهودیان را به خاطر گناهانشان مجازات می‌کند، ولی عاقبت آنها را نجات می‌دهد؛ اما اشعیای دوم فقط از تسلی و نجات سخن می‌گفته است. اشعیای اول مفهوم خدای بی‌نماد را مطرح کرده و یهوه را خدای همه‌ی ملل و اقوام می‌داند؛ اما اشعیای دوم یکتاپرستی حقیقی را مطرح کرده و یهوه را خدای یگانه و بی‌همتایی در دنیا معرفی کرده است. اشعیای سوم علت نجات موعود از طرف یهوه را برای یهودیان شرح داده است.

ماشیح اشعیای اول پادشاهی از خاندان داوود پادشاه است؛ اما ماشیح اشعیای دوم یک فرد غیریهودی، کوروش ایرانی، است و ماشیح اشعیای سوم خود خداست. اگرچه اورشلیم و معبد در نظر هر سه پیامبر احترام و ارزش زیادی دارد اما نگرش این سه پیامبر نسبت به آن متفاوت است. اشعیای اول، اورشلیم را مکانی می‌دانست که همه‌ی اقوام تحت حکومت صلح و عدالت در آنجا جمع می‌شدند و مکان حقیقی خداوند اورشلیم و معبد آن بود. دیدگاه اشعیای دوم و سوم بعد از اسارت و تحت تأثیر اقوام دیگر تغییر کرد. آنها اگرچه اورشلیم و معبد را مقدس می‌دانستند اما یهوه را منحصر به آنجا نمی‌دانستند. به نظر آنها، اقوام دیگر در هر مکانی می‌توانستند یهوه را عبادت کنند. این تفکر که به شمول‌گرایی معروف است ویژگی اصلی یهودیت بعد از اسارت است.

کلید واژگان: اشعیای اول، اشعیای دوم، اشعیای سوم، خداشناسی، مسیح باوری

مقدمه

به اعتقاد محققان، عهد عتیق در مدت زمان تقریباً هزار سال (از سال ۱۴۰۰ تا ۴۰۰ پیش از عصر متداول) نوشته شده است. این کتاب به سه بخش تورات، انبیا و مکتوبات، که هر کدام شامل زیر مجموعه‌های مختلفی است، تقسیم می‌شود. عهد عتیق از همان اوایل به شکل و ساختار فعلی تدوین نیافته بود، بلکه بعد از گذر زمان زیادی توسط ویراستاران به شکل و ساختار کنونی درآمده است. تصنیف کتاب مقدس بر روی پوست حیوانات و بعد از آن بر روی پاپیروس و رفته‌رفته بر روی کاغذ صورت گرفته است. در زمان‌های بعد برای فهم بهتر و در دسترس قرار گرفتن عهد عتیق برای همگان، آن را به زبان یونانی (ترجمه‌ی هفتادی) و در اواخر قرن چهارم عصر متداول به زبان لاتینی (ولگات) ترجمه کردند. یکی دیگر از اقداماتی که در مورد عهد عتیق حتی کل کتاب مقدس انجام گرفته است نقد آن است. شاید نقد در اولین نگاه به معنی خرده‌گیری یا عیب‌جویی فهمیده - شود؛ اما به عنوان ابزار مثبت و سازنده در مطالعه‌ی متون مقدس تلقی می‌شود. نقد به معنی «فهمیدن» و «دانستن» است.

نقد کتاب مقدس به دو صورت تاریخی و ادبی انجام شده است. نقد تاریخی که به تحلیل اسناد و مدارک می‌پردازد، روشی است که درصدد کشف چیزی است که واقعاً اتفاق افتاده است. در نقد تاریخی موضوعاتی مثل زمان، مکان شکل‌گیری کتاب و همچنین منشا، نویسنده‌ی حقیقی، تاریخ ویرایشی، عوامل اجتماعی، سیاسی و دینی که ممکن است نظر نویسنده یا ویراستار را تحت تأثیر قرار دهد، مورد بررسی قرار می‌گیرد. در حالی که شیوه‌ی نقد تاریخی کشف شرایط تاریخی کتاب می‌باشد، نقد ادبی درصدد کشف محتوای یک اثر است. کار نقد ادبی این است که شکل نهایی کتاب را مورد بررسی قرار داده و به روش تحلیل و تفسیر از محتوای آن آگاهی یابد. کتاب اشعیای نبی یکی از کتاب‌هایی است که بیشتر مورد توجه محققان قرار گرفته است و به صورت هر دو نقد مورد بررسی قرار گرفته است. این کتاب تا قرن دوم قبل از عصر متداول اثر یک فرد تلقی می‌شده اما با مطالعات بیشتری ثابت شد که این کتاب اثر سه نویسنده‌ی متفاوت و حتی بیشتر است. در پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - مقایسه‌ای به بررسی مطالب این کتاب و تفاوت قسمت‌های مختلف آن پرداخته شده است.

این پژوهش علاوه بر کلیات و نتیجه‌گیری که به ترتیب در اول و آخر آن قرار گرفته است، از سه بخش اشعیای اول، دوم و سوم تشکیل شده است. هر بخش از دو فصل تشکیل شده است. در فصل اول هر بخش در مورد زندگی‌نامه، ترکیب‌بندی، سبک و شرایط تاریخی، دینی و اجتماعی بحث شده است و در فصل دوم هر بخش، از تعالیم هر کدام از پیامبران سخن به میان آمده است.

تعریف و بیان مسأله

کتاب مقدس یهودیان از سه بخش تورات (Torah)، نوییم (Nevi'im) و کتوبیم (kethuvim) تشکیل می‌شود که هر کدام از این‌ها خود نیز به کتاب‌های دیگری تقسیم می‌شوند. بخش نوییم شامل انبیای متقدم و متأخر است. یکی از مهم‌ترین کتاب‌های بخش انبیای متقدم کتاب اشعیا نبی است.

اشعیا (Isaiah) یا به زبان عبری یشایاهو (yesha'yahu)، پسر آموص، یکی از پیامبران بنی‌اسرائیل است. وی معاصر با میکاه (Micah) و هوشع (Hosea) نبی بوده است و در دوران حکومت ۴ پادشاه عزیزا (uziah)، یوتام (Jotham)، آحاز (Ahaz) و حزقیا (Hezekiah) نبوت می‌کرده است (Gitay, 7/289).

کتاب اشعیا نبی که متشکل از ۶۶ باب می‌باشد مجموعه‌ی متنوعی از پیشگویی‌ها از نیمه‌ی قرن هشتم تا پنجم قبل از عصر متداول است. این کتاب نشانگر سه مرحله‌ی بحرانی متفاوت در تاریخ بنی‌اسرائیل می‌باشد. مرحله‌ی اول، نشانگر تهدید امپراطوری آشوری برای شکست یهودیه می‌باشد. در مرحله‌ی دوم، هم تهدید آشوریان و هم شخصیت این پیامبر غائب است که در آن از پیامبر گمنامی سخن به میان می‌آید که در زمان او یهودیان به بابل به اسارت برده می‌شوند و کوروش (Syruš) ایرانی به عنوان ماشیح یهوه تلقی می‌شود. مرحله‌ی سوم، شامل پیشگوهایی به یهودیان در بند اسارت است که دوباره به یهودیه برمی‌گردند (Harris, 201).

ساختار فعلی کتاب اشعیا نبی نشانگر این است که در اوایل قرن دوم پیش از عصر متداول شکل گرفته است (Gitay, 7/289). شواهد خود کتاب اشعیا نبی این امر را ثابت می‌کند که مطالب این کتاب به تنهایی اثر پیامبر قرن هشتم نیست. در این کتاب این پیامبر از تعدادی از شاگردانش می‌خواهد که آموزه‌های او را حفظ کنند: «ای شاگردان من، شما باید کلام و دستوراتی را که خدا به من داده است مهر و موم کرده و حفظ کنید» (کتاب اشعیا نبی، باب ۸، آیه ۱۸). توالی موضوعات این کتاب این موضوع را ثابت می‌کند که مکتب شاگردان اشعیا نبی به مدت بیش از ۳۰۰ سال در اورشلیم و بابل و دوباره در اورشلیم ادامه داشته است (Hauer, 142).

بن‌سیرا (Ben sira) همه‌ی قسمت‌های کتاب اشعیا نبی را یک کتاب تلقی می‌کند، اما محققان معاصر معتقدند بین باب‌های ۱-۳۹ و ۶۶-۴۰ این کتاب تمایزاتی وجود دارد و توسط افراد متفاوتی نوشته شده است. آن‌ها از ۳۹ باب اول این کتاب با عنوان «مکاشفه‌ی اشعیا» یاد می‌کنند و باب‌های

۶۶-۴۰ را به پیامبر گمنامی که به اشعیای دوم یا اشعیای ثانی ملقب است نسبت می‌دهند. در این میان برخی از محققان، وجود پیامبر دیگری به نام اشعیای سوم را تشخیص داده‌اند که باب‌های ۶۶-۵۵ این کتاب اثر اوست (Gitay, 7/289). علاوه بر این، گروهی باب‌های ۲۷-۲۴ این کتاب را به پیامبر دیگری موسوم به اشعیای چهارم(؟) منسوب کرده‌اند (Hauer, 147).

در نهایت، محققان به این نتیجه رسیده‌اند که این کتاب را می‌توان به سه قسمت جداگانه تقسیم کرد که هر بخش در زمان‌های مختلف و توسط نویسندگان متفاوتی نوشته شده است. ۳۹ باب اول این کتاب اثر اشعیای اول یا اشعیای اورشلمی می‌باشد که معاصر با تهدید امپراطوری آشوری بوده است. باب‌های ۵۵-۴۰ شرایطی تاریخی را توصیف می‌کند که یهودیان، نه در سیطره ی آشوری‌ها بلکه بابلی‌ها بودند. این قسمت، اثر اشعیای دوم ملقب به اشعیای تبعیدی می‌باشد (Harris, 201) که از زمان استقرار کوروش در اکباتان تا فتح بابل توسط وی نبوت می‌کرده است (ایسرائل، ۲۱۲). باب-های ۶۶-۵۶ متشکل از پیشگویی‌هایی از قرن ۸ تا ۵ قبل از عصر متداول است که اثر اشعیای سوم می‌باشد (Harris, 201). مری بویس معتقد است که این پیامبر در دوران سلطنت اردشیر سوم زندگی می‌کرده است (۲۸۳/۲).

اشعیای اول در میان مسائل مضطرب‌کننده‌ی ملی و بین‌المللی همانند پیامبران معاصرش سعی کرد محتوای اخلاقی و کاربرد عملی ایمان موروثی مردم عصر خویش به یهوه، خدای قبیله‌ای‌شان، را توسعه بخشد و گفت که علاقه‌ی اصلی یهوه به انتقال موروثی یا تشریفات قربانی نبوده، بلکه عدالت، درستکاری و توبه‌ی گناهکاران است. وی پیشگویی کرد که یهوه علی‌رغم مجازاتی که بر بنی‌اسرائیل اعمال خواهد کرد، آینده‌ی درخشانی پیش روی آنها قرار خواهد داد (هیوم، ۲۸۳).

اشعیای دوم مجموعه‌ای از تعالیم دینی را ارائه داد که مخصوص قوم یا قبیله‌ی خاصی مثل یهودیان نبود. او گفت که یهوه اراده کرده است که همه‌ی مردم را نجات بخشد و اراده‌ی او شامل همه‌ی انسانها می‌شود و به شهر یا مردم خاصی اختصاص ندارد و یهود و غیر یهود در برابر مشیت او یکسانند (ناس، ۵۳۳). وی اولین پیامبری بود که با صراحت یهوه را به عنوان خدای واحد عالم توصیف کرد: «خدای قادر متعال که پادشاه و حامی اسرائیل است چنین می‌فرماید: من ابتدا و انتها هستم و غیر از من خدایی نیست» (کتاب اشعیای نبی، باب ۴۴، آیه‌ی ۶). این پیامبر بیش از هر پیامبر دیگری بر بی‌مانندی خدای کتاب مقدس تأکید کرده و یهوه را تنها خالق و حاکم این عالم می‌داند که خدایان دیگری جز او وجود ندارند (Harris, 219).

اشعیای سوم در عصر بازسازی معبد، که در آن زمان عمل قربانی دوباره از سر گرفته شد، زندگی می‌کرده است. تعلیمات این پیامبر بیش از دو پیامبر قبلی حالت مکاشفه ای دارد و پیشگویی‌های او در مورد ادومی‌ها شبیه به پیشگویی‌های اشعیای دوم می‌باشد (Hauer, 144). در این پژوهش سعی خواهیم کرد که وجوه افتراق و اشتراک بخش‌های سه‌گانه‌ی این کتاب و دلایل تقسیم‌بندی آن را به سه بخش مورد بررسی قرار دهیم.

اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت و ضرورت این تحقیق آن است که تقسیم‌بندی این کتاب به سه بخش و انتساب آن به سه نبی به فهم سیر تاریخی اعتقادات یهودی کمک خواهد کرد.

اهداف پژوهش

- ۱- آشنایی با محتوای کتاب اشعیای نبی.
- ۲- تبیین جایگاه اشعیای نبی در بین انبیای بنی‌اسرائیل.
- ۳- درک هر چه بیشتر مهدی موعود در اسلام به طور کلی و در تشیع به طور خاص با استناد به نبوت‌های اشعیای نبی

سؤال‌ها و فرضیه‌ها

سؤال‌ها

۱- دلایل تقسیم‌بندی کتاب اشعیای نبی به اشعیای اول، دوم و سوم چیست؟

۲- وجوه اشتراک و افتراق افکار اشعیای اول، دوم و سوم چیست؟

فرضیه‌ها

۱- تفاوت در سبک، لغات، مسائل الهیاتی، دوره‌های مختلف تاریخی و موقعیت‌های متفاوت سیاسی از جمله دلایل تقسیم‌بندی این کتاب به سه کتاب است.

۲- وجوه اشتراک افکار اشعیای اول، دوم و سوم را می‌توان در مواردی مثل وعده‌ی رهایی و نجات این قوم از بند اسارت، بشارت آمدن منجی، تبیین جایگاه خدا در میان بنی‌اسرائیل و... بر شمرد.

وجوه افتراق افکار این سه پیامبر را می‌توان در مواردی مثل زمان، اعتقادات و الهیات متفاوت بر شمرد. به عنوان مثال، تعالیم اشعیای اول در قرن هشتم قبل از عصر متداول بر مشکلات اجتماعی و

رفتار اخلاقی و پرهیزگاران‌های حاکمان اورشلیم متمرکز بوده است. اشعیای دوم دو قرن بعد از او به بحران دینی و اعتقادی تبعیدیان پرداخته است. افکار اشعیای سوم هم بیشتر حالت مکاشفه‌ای داشته و طی پیشگویی‌هایش از خلق آسمان و زمین جدیدی سخن به میان آورده است.

پیشینه‌ی نظری و تجربی

تا جایی که امکان مطالعه و جستجو بوده، در مورد این موضوع به زبان فارسی هیچگونه کتاب، مقاله، پایان نامه یا رساله‌ای دیده نشده است.

کلیات بحث

الف- معرفی کتاب اشعیای نبی

کتاب مقدس^۱ مجموعه‌ی زیادی از کتاب‌های کوچک است که در مدت زمان بیش از هزار سال نوشته شده است و به دو قسمت عهد عتیق^۲ و عهد جدید^۳ تقسیم می‌شود. عهد عتیق هم متشکل از سه قسمت تورات^۴، نوییم^۵ و کتوبیم^۶ است که این سه بخش تنک^۷ نامیده می‌شود (Harris, 1). بخش نوییم شامل انبیای متقدم و متأخر است. یکی از مهم‌ترین کتاب‌های بخش انبیای متقدم، کتاب اشعیای^۸ نبی است.

کتاب اشعیای نبی یکی از جامع‌ترین کتب عهد عتیق می‌باشد. این کتاب در کتاب مقدس عبری از نظر حجم، بعد از کتاب‌های ارمیا، مزامیر، پیدایش و حزقیال در رده‌ی پنجم قرار دارد (شولتز، ۲۷۸). کتاب این نبی که مجموعه‌ی مختلفی از پیشگویی‌ها از نیمه‌ی قرن هفتم تا پنجم پیش از عصر متداول است (Harris, 201) شامل ۶۶ باب بوده و بزرگ‌ترین کتاب پیشگویی در کتاب مقدس یهودیان محسوب می‌شود (Gitay, 7/289).

کتاب اشعیای نبی تنها بخش از کتاب مقدس است که به دوره‌های مختلفی نسبت داده شده است و هیچ نوشته‌ی عبری تا کنون این چنین به چند بخش تقسیم نشده است (Hauer, 141). طبق بررسی‌های محققان این کتاب اثری ترکیبی است که در گذر ۴ قرن و ۴ مرحله نوشته شده است که عبارتند از: ۱- شکل نهایی باب‌های ۱-۶۶ در نیمه‌ی دوم قرن پنجم پیش از عصر متداول طی اصلاحات «عزرا»^۹ و «نحمیا»^{۱۰} شکل گرفته است، ۲- ویرایش باب‌های ۶۰-۶۲، ۳۵-۵۵ و ۳۲-۲ این کتاب با برگشت اسیران بابلی به اورشلیم و بنای معبد دوم شکل گرفته است، ۳- ویرایش باب‌های ۳۶-۳۷، ۲۷-۳۲ و ۵-۲۳ در قرن هفتم پیش از عصر متداول برای محافظت از برنامه‌ی اصلاح دینی و ملی یوشیای^{۱۱} پادشاه نوشته شده است، ۴- مطالب مختلف باب‌های ۱-۳۲ را پیامبر قرن هشتم، اشعیای اول، نوشته است (Sweeney, Isaiah 1-39...,51).

مرحله‌ی اول از مراحل بالا بیشتر مورد اقبال محققان قرار گرفته است. از دلایل این امر می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- چشم‌انداز جهانی یا عام کتاب اشعیای نبی ظاهراً ملت‌هایی را در بر می‌گیرد که امپراطوری ایرانی را تشکیل می‌دادند. بیانیه‌های مربوط به اقوامی مثل بابل، آشور، فلسطین، موآب، آرام و... (باب‌های ۲۳-۱۳) که در این کتاب آمده، در این مورد نقش مهمی را ایفا می‌کردند. همه‌ی این ملت‌ها از اواخر قرن ششم تا اواخر قرن پنجم پیش از عصر متداول تحت سلطه‌ی امپراطوری ایران بودند و عزرا به عنوان کاهن و نحمیا به عنوان حاکم یهودیه دو شخصیت برجسته‌ی یهودی بودند که منصب خود را از طرف شاهنشاه ایران دریافت کرده بودند.

۲- اگرچه در شکل نهایی این کتاب بازسازی معبد اورشلیم مسلم فرض شده است، اما تجلی کامل حکومت یهوه هنوز در اورشلیم واقع نشده بود (باب‌های ۶۶-۶۵). چنین موقعیتی با شرایط بازگشت عزرا و نحمیا در اواخر قرن پنجم پیش از عصر متداول به اورشلیم مطابقت دارد (Ibid, 52-3).

ب- دیدگاه محققان در مورد کتاب اشعیای نبی

دیدگاه‌های مختلف و متفاوتی درباره‌ی زمان، مکان و نویسنده‌ی کتاب اشعیای نبی وجود دارد. گروهی آن را به یک نویسنده، گروه دیگری به دو نویسنده و گروه دیگری به سه و حتی به نویسندگان بیشتری نسبت داده‌اند.

۱- دیدگاه افرادی که به یک نویسنده اعتقاد دارند.

اکثر محققان تا اواخر قرن هجده عصر متداول معتقد بودند که کتاب اشعیا، اثر پیامبری است که نام او بر این کتاب گذاشته شده است (Mitchell, 48). برخی از یهودیان ارتدوکس نمی‌پذیرند که کتاب اشعیای نبی اثر چند نفر است و آن را نوشته‌ی یک فرد در دوره‌های مختلف زندگی او می‌دانند، حتی اگر لازم باشد برای او عمری غیربشری و نوح‌وار در نظر می‌گیرند (دقیقیان، ۸۴). «بن سیرا»^{۱۲} ساختار کتاب اشعیا را یکپارچه می‌داند و «طومارهای بحرالمیت»^{۱۳} و همچنین عهد جدید همه‌ی ۶۶ باب این کتاب را ترکیب یگانه‌ای تلقی می‌کنند؛ انجیل یوحنا، باب ۱۲، آیه‌ی ۳۸ به کتاب اشعیا، باب ۵۳، آیه‌ی ۷ با عبارت «سخنان اشعیای نبی» اشاره کرده و آیه‌ی بعدی به باب ۶، آیه‌ی ۹ کتاب اشعیا با عبارت «همانطور که اشعیا گفته است» اشاره می‌کند (Friedman, 10/57).

سبک مشخصی وجود دارد که در کل کتاب اشعیا مشترک است، مثل ترکیب «قدوس اسرائیل» (برای مثال، باب ۱، آیه‌ی ۴؛ باب ۱۴، آیه‌ی ۱۴ و باب ۶۰، آیه‌ی ۹)، یا عبارت «بنابراین خدا می‌گوید» تقریباً در سراسر این کتاب دیده می‌شود (Gitay, 7/289). همچنین استفاده‌ی اشعیا از کلمه‌ی «آتش» به عنوان سمبلی برای داوری یا اشاره‌ی او به کوه خانه‌ی خداوند و توجه او به شاهراهی در اورشلیم موضوعاتی است که در سراسر کتاب به چشم می‌خورد (دائرة المعارف کتاب مقدس، ۲۰۵).

از دیگر پیوندها و مشترکات ۶۶ باب این کتاب می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- ارتباط واژگانی بین باب‌های ۶۶-۵۶ و باب ۱ اثبات می‌کند که این باب‌ها یک متن منسجم ادبی را شکل می‌دهند، ۲- توصیف بابل به عنوان نماد قدرت دنیوی علیه یهود که تقریباً در همه‌ی این باب‌ها دیده می‌شود، ۳- کارکرد واسطه‌ای باب‌های ۳۹-۳۶ که اسارت بابلی را پیشگویی می‌کند، ۴- موضوع «خروج جدید»، ۵- موضوع بی‌بصیرتی و نادانی اسرائیل که در دوره‌ی آزادی به پایان می‌رسد، ۶- موضوع مجازات و عدالت که در همه جای این کتاب دیده می‌شود (Sweeney, Isaiah 1-41, 39...).

در تحقیقات اخیر به خصوص در تحقیقات انگلیسی‌زبان تمایل به تأکید بر یکپارچگی ادبی، ساختاری و بعضی مواقع الهیاتی کتاب اشعیای نبی وجود داشته است. از این‌رو محققان تمایل داشتند تا تمایز و تفاوت ۶۶ باب این کتاب را به حداقل برسانند. از نظر محققانی مثل «کلمنس»^{۱۴}، در باب‌های ۶۶-۴۰ نشانه‌هایی از بسط و گسترش موضوعات موجود در باب‌های ۳۹-۱ دیده می‌شود. «رولدرندتورف»^{۱۵} با بیان این‌که باب‌های ۳۹-۱ و ۶۶-۵۶ با توجه به باب‌های ۵۵-۴۰ شکل و تدوین یافته است، فراتر رفته و معتقد است که باب‌های ۳۹-۱ این کتاب هرگز به عنوان یک اثر ادبی مستقل از باب‌های ۵۵-۴۰ وجود نداشته است. البته موضع رولدرندتورف در این مورد تا حدی مبهم است. وی از طرفی، بر این باور است که همه‌ی موضوعات اصلی باب ۴۰ در باب‌های ۳۹-۱ و ۶۶-۵۶ دیده می‌شود؛ اما از طرف دیگری، معتقد است که فهم موضوعات اصلی (مثل صهیون، خدای اسرائیل، عدالت و ...) باب‌های ۳۹-۱ متفاوت از باب‌های دیگر است (Blenkhihsopp, 19/48).

پژوهش‌های دهه‌های اخیر در مورد کتاب اشعیای نبی تمایزات زیادی را در رهیافت علمی ترسیم کرده است. دو تغییر اساسی در مطالعه‌ی اخیر در حوزه‌ی کتاب اشعیای نبی می‌توان مشاهده کرد. تغییر اول، توجه به اشعیای نبی به عنوان یک شخصیت نبوی به توجه به کتاب اشعیای نبی تغییر کرد. تغییر دوم توجه خاص بر اشعیای نبی به عنوان کانون تفسیر به کل کتاب تغییر کرد (De.Jong, 117/5).

۲- دیدگاه افرادی که به دو نویسنده اعتقاد دارند.

گروه دیگری از محققان این کتاب را به دو بخش باب‌های ۳۹-۱ و ۶۶-۴۰ تقسیم‌بندی کرده‌اند. مشهورترین و رایج‌ترین نظریه در مورد تصنیف کتاب اشعیای نبی این است که این کتاب کاملاً اثر اشعیای اورشلیمی نیست و تقریباً همه متفق‌القولند که شرایط تاریخی باب‌های ۶۶-۴۰ شبیه سال‌های اسارت بابلی است (Ha, 54). از شواهد خود کتاب اشعیای نبی می‌توان فهمید که همه‌ی مطالب آن نمی‌تواند به تنهایی اثر اشعیای اورشلیمی باشد. این پیامبر خودش از تعدادی از یارانش نام می‌برد که

آموزه‌های او را در زمان خطر حفظ خواهند کرد: «ای شاگردان من، شما باید کلام و دستوراتی را که خدا به من داده است مهر و موم کرده و حفظ کنید» (کتاب اشعیای نبی، باب ۸، آیه ۱۶). توالی موضوعات این کتاب اغلب با این فرضیه توضیح داده شده است که مکتب شاگردان اشعیای اول به مدت بیش از ۳۰۰ سال ادامه داشته است. شاگردان این مکتب نه تنها کلام اشعیای اول را حفظ کردند، بلکه با بصیرتی نبوی از نسلی به نسلی در اورشلیم، اسارت بابلی و دوباره در اورشلیم بدان افزودند (Hauer, 141). «آشتیانی» هم برای صحّه گذاشتن بر این موضوع به نقل از ریننگرن می‌گوید: «نبی‌های اسرائیلی در درجه‌ی اول نویسنده نبودند و بسیاری از آنچه را بیان می‌کردند بعداً توسط شاگردانشان تنظیم و تثبیت شده است. علاوه بر این در نقل سخنان نبی‌ها اغلب کلماتی بر آن‌ها اضافه شده است، به طوری که این سخنان تعبیر و تفسیر جدیدی یافته است» (۴۲).

نشانه‌های تقسیم این کتاب به دو قسمت حتی در تفاسیر کتاب اشعیای نبی که در قرون وسطی نوشته شده پیدا می‌شود. دوگانگی بین این باب‌ها را محقق آلمانی «دئودرلین»^{۱۶} در سال ۱۷۷۵ عصر متداول مطرح کرد و از آن زمان به بعد، محققان این موضوع را به عنوان حقیقت غیر قابل انکاری پذیرفتند (Avishur, 10/68).

محققان دیگری مثل «سگال»^{۱۷} «کائوفمن»^{۱۸} و «هاران»^{۱۹} از تقسیم این کتاب به دو بخش حمایت کرده‌اند. کائوفمن با رد نظریه‌ی معتقدان به تقسیم‌بندی باب‌های ۶۶-۴۰ مطرح کرد که این پیشگویی‌ها هیچ نوع انعکاسی از مشکلات اسیران برگشته به فلسطین ندارد. وی بر این باور است که این پیشگویی‌ها در زمان بنای معبد دوم وجود داشته و در اسارت بابلی نوشته شده است (Ibid, 10/69). «دیویدسون»^{۲۰}، نویسنده‌ی باب‌های ۶۶-۴۰ را مبلغ عهد عتیق می‌داند. وی این لقب را به چند علت به این پیامبر داده است: ۱- به خاطر اظهارات آشکار او در مورد رنج نیابتی و به دوش کشیدن گناهان قومش؛ ۲- به خاطر گستره و وسعت اندیشه‌های دینی او؛ ۳- به دلیل تجسم عشق و شفقت الهی، چون خداوند بیشتر از یک مادر به قومش محبت می‌کند (67-68).

«گیتای»^{۲۱} از جمله افرادی است که این کتاب را به دو بخش تقسیم کرده است. وی شکل‌گیری این کتاب را، به دو دوره‌ی متمایز تاریخی آشوریان و ایرانیان و موقعیت متفاوت سیاسی در طول این دوره‌ها نسبت داده است. به نظر وی نویسنده‌ی بخش اول به مشکلات اجتماعی پرداخته و بر رفتار اخلاقی حاکمان اورشلیم متمرکز است؛ در حالی که نویسنده‌ی بخش دوم به بحران دینی یهودیان تبعیدی در بابل پرداخته است. به نظر وی مطالب بخش اول را پیشگویی‌های مربوط به مجازات و بخش دوم را پیشگویی‌های مربوط به نجات تشکیل می‌دهد. بنابر مدارک تاریخی بخش اول را به قرن هشتم و بخش دوم را به قرن ششم پیش از عصر متداول نسبت می‌دهند. از این‌رو محققان به ۳۹

باب اول کتاب اشعیای نبی عنوان «مکاشفه‌ی اشعیا، پسرآموص» و به ۲۷ باب بعدی، که به پیامبر گمنام و ناشناخته‌ای منسوب است، عنوان اشعیای دوم یا ثانی داده‌اند (7/289).

اکثر محققانی که این کتاب را به دو قسمت تقسیم کرده‌اند آن را به دو بخش باب‌های ۱-۳۹ و باب‌های ۴۰-۶۶ دسته‌بندی کرده‌اند. در این میان محقق دیگری آن را به دو بخش باب‌های ۱-۳۳ و ۳۴-۶۶ تقسیم کرده است. وی این تقسیم‌بندی را با توجه به موضوع آنها انجام داده است. باب‌های ۱-۳۳، مجازات و بازگشت به اورشلیم را پیشگویی می‌کند؛ در حالی که در باب‌های ۳۴-۶۶، مجازات کامل شده و بازگشت اتفاق می‌افتد؛ بخش اول حکومت فرمانروای عادل از نسل داوود را که سرآغاز عصر آرامش برای مردم است پیشگویی می‌کند، در حالی که بخش دوم با اینکه میثاق داوودی هنوز در بین یهودیان مطرح است، حکومت «کوروش»^{۲۲} را به عنوان تجلی نخستین حکومت عادلانه‌ی یهوه در صهیون توصیف می‌کند (Sweeney, Isaiah 1-39..., 44).

محققان بر مبنای ترکیب، شرایط تاریخی، شواهد زبان‌شناختی و سبک‌شناختی، بین باب‌های ۱-۳۹ و ۴۰-۶۶ تفاوت قائل شدند. از این تمایزات می‌توان به دو مورد زیر اشاره کرد:

الف- ابهام در شرایط تاریخی باب‌های ۱-۳۹ و باب‌های ۴۰-۶۶؛ با وجود این ذکر رویدادهای تاریخی، مثل اشاره‌ی آشکار به کوروش در باب ۴۴، آیه‌ی ۲۸ و باب ۴۵، آیه‌ی ۱ و ذکر کلدان و بابل و بازتاب شرایط تاریخی مثل اسارت، نجات و بازگشت به اورشلیم، شرایطی را اثبات می‌کند که بیش از ۱۵۰ سال بعد از زمان اشعیای اول اتفاق افتاده است.

ب- وجود تمایزات محتوایی بین این دو بخش؛ برای مثال در قسمت اول، ایده‌هایی همچون ملامت، بازمانده و پادشاهی آینده بارز و برجسته است، در حالی که در قسمت دوم ایده‌هایی همچون تسلی آمده است و موضوع غالب این بخش «بنده‌ی خداوند» است که در قسمت اول حتی به طور غیر مستقیم هم اشاره نشده است (Avishur, 10/68).

۳- دیدگاه کسانی که به سه نویسنده اعتقاد دارند.

زمانی که محققان، لحن و نگرش نویسنده‌ی باب‌های ۶۶-۵۶ را انتقادی‌تر از باب‌های ۴۰-۵۵ دیدند آن را به پیامبر دیگری موسوم به اشعیای سوم یا اشعیای ثالث نسبت دادند (Gitay, 7/289).

منتقدان کتاب اشعیا، این موضوع را که باب‌های ۴۰-۶۶ را یک فرد نوشته است، رد کرده‌اند. «برنارد دوهم»^{۲۳} اولین کسی بود که در سال ۱۸۹۲ عصر متداول این نظریه را بیان کرد که باب‌های ۶۶-۵۶ اثر جداگانه‌ای را تشکیل می‌دهد و آن را به اشعیای سوم نسبت داد (Friedman, 10/57; Whybray, 4). وی اثبات کرد که باب‌های ۶۶-۵۶ شروح و ضمیمه‌های زیادی دارد و ظرافت‌های شاعرانه‌ی کمتری در آن به کار رفته است (Lim, 3). به همین خاطر برخی از محققان اعتقاد دارند که